

Українського Університету //КПМДА.-Ф. Р-582.-Оп. 2.-Спр. 1.-Арк. 85; 29. Там само.-Арк. 80; 30. Наказ Міністерства Народної Освіти й Мистецтва про призначення професорів Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету //Державний вісник. 1919.-№59.-16 жовтня.-С. 4; 31. Архів Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету //КПМДА.-Ф. Р-582.-Оп. 1.-Спр. 16.-Арк. 1; 32. Кость Широцький //Свято Поділля. К.-Под., 1918.-22 жовтня.-С. 4; 33. Архів Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету //КПМДА.-Ф. Р-582.-Оп. 2.-Спр. 1.-Арк. 100; 34. Там само.-Арк. 102; 35. Там само.-Арк. 97-98; 36. Смерть проф. Костя Широцького //Трудова громада. 1919.-№63.-17 вересня.-С. 2; 37. Архів Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету //КПМДА.-Ф. Р-582.-Оп. 2.-Спр. 1.-Арк. 109; 38. Там само.-Арк. 103; 39. Там само.-Арк. 106; 40. Там само.-Арк. 105; 41. З Університетського життя //Трудова громада. - 1919.-№65.-21 вересня.-С. 7.

В. Іваневич

ДО ВИТОКІВ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОЇ ХУДОЖНЬО-ПРОМИСЛОВОЇ ШКОЛИ

Величезний внесок в розвиток українського мистецтва зробив Вячеслав Костянтинович Розвадовський – видатний художник, педагог, громадський діяч, пропагандист та організатор перших українських пересувних виставок.

Дослідженням окремих аспектів даної теми свого часу займалися такі відомі українські краєзнавці, як: В. Січинський¹, А. Серeda², М. Мушинка³, В. Прокопчук⁴. Громадську діяльність та творчі надбання визначного художника В.К. Розвадовського як засновника Кам'янець-Подільської художньо-промислової школи висвітлили у своїх працях О. Коваленко⁵, О. Вахремєєв⁶, М. Рябий⁷, А. Паравійчук⁸, І. Свідер⁹, Є. Назаренко¹⁰, Ю. Розвадовський¹¹, Є. Дегтяр¹², Н. Суслова¹³, І. Лєпша¹⁴, О. Климчук¹⁵, М. Забочень¹⁶, В. Мацько¹⁷.

В.К. Розвадовський народився 12 вересня 1875 р. у м. Одеса, в сім'ї залізничника. Середню освіту отримав в одеській художній школі. В 1895 р. вступив до Петербурзької Академії мистецтв по класу пейзажу і живопису, спочатку професора А.А. Кисельова, а згодом професора А.І. Куїнджі. Після закінчення навчання на одній з виставок Вячеславу Костянтиновичу за картини „На Україні” та „Жнива” було присуджено звання художника¹¹.

Навчаючись в Академії мистецтв і Архітектурному інституті, а також на педкурсах, В. Розвадовському спала думка впровадити на Україні пересувні виставки для робітників і селян, адже саме ця верства населення залишалась завжди осторонь таких подій, а для запровадження нових ідей культури потрібно було якомога ширше залучати прості маси для захоплення й розуміння мистецтва¹².

Початок ХХ ст. знаменувався важкою долею українського народу, в Україні існували закони, які забороняли рідну мову й викладання нею. З боку уряду Царської Росії відбувалися переслідування українського мистецтва та культури, а також суворо каралися будь-які прояви національної гідності. Ці та інші причини спонукали В. Розвадовського до піднесення української культури та свідомості на вищий рівень й діяльність митця набуває яскраво вираженого і демократичного характеру. В картинах В. Розвадовського відчувається революційно-демократична ідея видатного українського поета Тараса Григоровича Шевченка. Змістом головної мети життя художника стає підвищення мистецької культури народних мас, а саме ознайомлення народу з мистецтвом та його наближення до культурного відродження⁸.

У 1901-1902 рр. В. Розвадовський мандрує маршрутом, за яким через деякий час мала пролягти виставка, де відбулася значна кількість зустрічей, велися переговори з багатьма чиновниками та простими селянами. Знайшлося чимало однодумців, яким була цікава ідея запровадження пересувної виставки. Підтримка на місцях, а також зацікавленість селян, надала ще більшого запалу, але головною проблемою залишалось отримання дозволу з боку царського уряду та підтримка керівників Академії мистецтв. Повернувшись до

Петербурга, художник зайнявся клопотанням про проведення виставки. Отримавши відмову від уряду, він не відступив, а навпаки, наполегливіше йшов до своєї мети, йому допомогло те становище, яке панувало в Росії. По всій країні відбувалися бурхливі виступи селянських та робітничих мас за відстоювання своїх прав. Всі намагання правлячої верхівки розрядити становище не давали позитивних результатів, багато поміщиків пропонували, щоб уряд зробив деякі поступки в розвитку української культури. Такий лібералізований курс урядової політики, чітко сприяв мистецьким задумам В. Розвадовського, тому після довгих трьох років прохань і переконань Вячеслав Костянтинович отримав дозвіл на влаштування пересувної виставки⁵.

Проте на шляху художника з'явилася ще одна перепона, а саме - відсутність коштів для проведення виставки. Розвадовський організував цілий ряд концертів у Петербурзі, в яких брали участь українські артисти, зокрема, співачка Надія Розвадовська, сестра художника. Значну підтримку надав віце-президент Академії граф Іван Толстой, який поклопотався, щоб академія виділила три тисячі карбованців на організацію пересувних виставок. Митця підтримали видатні прогресивні художники І.Ю. Рєпін, М.П. Богданов-Бельський, А.І. Куїнджі та інші. Вони особисто передали для виставки деякі з своїх творів і взяли участь у відборі картин¹⁸.

В 1903 р. у Петербурзі, в Академії мистецтв було відкрито виставку кращих художніх робіт, серед яких в центрі була робота Іллі Рєпіна „Яка просторінь!“. Так здійснилася давня мрія В. Розвадовського – представлення українським селянам кращих зразків демократичного українського і російського мистецтва.¹⁵

В Україні виставка була відкрита 3 червня 1904 р. на Володимирській гірці й зазнала значного успіху, її відвідали більше 3 тисяч киян, серед них найбідніші верстви населення. Далі по раніше запланованому маршруту, який охоплював шість губерній, в тому числі й Подільську, виставка пролягла через Нову Ушицю, Могилів-Подільський, Бандишівку, Шпиків, Жмеринку, Вінницю, Немирів, Літин, Летичів, Проскурів, Дунаївці та Кам'янець-Подільський⁷.

На виставках продавались листівки з зображенням картин, а також організаторами виставок проводилися читання лекцій про мистецтво. Селяни з великим захопленням відвідували виставку, про що в одному з листів до графа Толстого В. Розвадовський писав: „Селяни ведуть себе на виставці, як в храмі. Глибока повага до художників з столиці, піднесений настрій, радість небувалого видовища справжніх картин, які в більшості своїй неграмотні селяни бачили вперше в житті“¹¹.

Виставочні палатки не вміщували всіх бажаючих, народ з радістю зустрічав виставку. Після піврічного пересувного життя виставка побувала майже в 200 селах, 12 містечках та 10 містах і зупинилась в Кам'янці-Подільському. Її відвідали більше 65 тисяч чоловік, з них більшість християн. Душа митця палала від радості, він бачив потяг простого народу до прекрасного українського мистецтва, до творіння найрізноманітніших зразків побуту в яких було стільки поезії й краси. „Освіту! Бодай початкову освіту цим самородкам – які б небачені шедеври вони створили!“,- вигукнув, широко жестикулюючи, Вячеслав Розвадовський¹⁴.

За період 1904-1908 рр. Розвадовським було проведено 8 виставок, які охопили понад 600 населених пунктів України та Басарабії. За весь цей час майже 300 тисяч людей побачили більш ніж 300 картин відомих й невідомих художників. Ця клопітка праця залишила величезний слід в історії українського мистецтва. Та все ж Вячеслава Костянтиновича не покидала думка про створення художньої школи для селянських дітей. Художник, перебуваючи з виставкою в Кам'янці-Подільському, настільки був зачарований тією красою і тими умовами природного розташування, що він залишився в цьому місті⁶.

Сама природа Поділля сприяла створенню тут художньої школи, і Розвадовський провів переговори з місцевими чиновниками, зокрема з губернатором А.А. Ейлером. Для просвітницької діяльності з місцевого бюджету були виділені певні кошти, а також надано казенний будинок під приміщення школи. Проте цього було не достатньо, потрібна була

значна підтримка та дозвіл Академії мистецтв, і Вячеслав Костянтинович знову почав пошук підтримки з боку столиці. В листі від 7 лютого 1905 р. В. Розвадовський звернувся до графа Івана Толстого: „Вельмишановний Іване Івановичу! Діставши від Кам'янець-Подільської міської управи повноваження за №6380 клопотатися від імені міського управління перед імператорською Академією Мистецтв про відкриття в місті Кам'янці-Подільському художнього училища з відділом прикладних мистецтв, й додаючи, що постановою міської Думи від 24 листопада 1904 року на відкриття й устаткування художнього училища надано одноразову допомогу в розмірі 1500 карбованців, і згодом на щорічне його утримання по 1000 карбованців, я наважуюсь звернутися з проханням вирішити питання про відкриття в місті Кам'янці-Подільському художнього училища з прикладними мистецтвами”¹⁵.

Вячеслав Костянтинович переконував керівництво академії, що народ охоче піддається культурному розвитку, про що свідчили й самі виставки. Художник чітко розумів, що селяни не мали змоги отримати бодай якусь освіту, на той час в місті було три чоловічих і два жіночих навчальних заклади, але малювання не викладалося на належному рівні, що само собою не викликало інтересу до мистецтва. Не можна було й нехтувати корисними копалинами, значні поклади яких були на Кам'янеччині, а саме вогнетривка глина, подільський мармур, літографський камінь, жорновики, фосфорит, гіпс та інші. Завдяки цьому на Поділлі була досить розвинута гончарна справа, подільські гончарі розмальовували найрізноманітнішими орнаментами різні предмети побуту, але це ремесло без відповідної освіти було не на досить високому рівні. Художник це прекрасно розумів, і врешті-решт виклопотав в урядовців дозвіл на створення школи-інтернату для селянських дітей.

Так в 1905 р. в Кам'янці-Подільському було засновано першу і єдину в дореволюційний час селянську художню школу на Україні, де навчання велося українською мовою. Школа була розташована у приміщенні подомініканських будівель на другому поверсі, поряд з давньосховищем Подільського церковного історико-археологічного товариства.

Завідувачем школою було призначено Вячеслава Костянтиновича Розвадовського. На існування рисувальних класів Подільською губернською земською управою були виділені кошти, а також частково Петербурзькою Академією мистецтв¹⁹.

У школі завжди панувала доброзичлива атмосфера, дружні стосунки між учасниками навчального процесу, Вячеслав Костянтинович докладав максимум зусиль, щоб полегшити й без того нелегке життя селянських дітей, він також викладав рисунок і декоративну кераміку.

У 1907 р. він створив у художній школі керамічне відділення, де виготовлялися різноманітні, оздоблені подільським орнаментом вироби – куманці, дзбани, вазы, плесканці. А в 1908 р. на народній виставці були виставлені 12 картин, які виконали учні художньо-промислової школи, та ще 8 - на виставці в Петербурзькій Академії мистецтв¹¹.

На жаль, з керамічних виробів школи практично нічого не збереглося, окрім керамічної тарілки, яку в 1974 р. родина Розвадовських подарувала Кам'янець-Подільській дитячій художній школі. Ця тарілка власноручно розписана в 1907 р. в художній школі Вячеславом Розвадовським, на ній зображено портрет Шевченка⁸. Також у 1907-1908 рр. художник був першим на Поділлі й одним з перших в Україні, хто започаткував збір коштів на пам'ятник Т. Шевченкові в Києві. Саме за ініціативи В. Розвадовського товариством „Час” у Києві були видані листівки викладача художньої школи М. Дяченка із закликом: „Жертвуйте на пам'ятник Т. Шевченкові у Києві”.

Вироби художньої школи високо оцінювалися на різноманітних виставках. Зокрема, Міністерство торгівлі і промисловості порівнювало вироби Кам'янець-Подільської школи з виробами Строганівського училища Москви, яке на той час було одним з провідних училищ у мистецькій галузі. Також художня кераміка виставлялась на Всеросійській виставці в Києві у 1913 р., яка належала саме В. Розвадовському, але через заборону самого імені художника про це замовчували⁸.

В 1908 р. виникли непорозуміння з наставником дворянства Раковичем та іншими

представниками місцевого уряду. Через демократичні погляди художника та популяризацію народного мистецтва академією було припинено фінансування школи. В. Розвадовського було усунено від завідування й викладання у школі. Почалися переслідування, художник був вимушений у грудні 1908 р. залишити Кам'янець-Подільський.

Важко було покидати Кам'янець, залишати той об'єм роботи, який зроблено за ці роки, важко без учнів, котрі за цей період часу стали дуже близькими для художника. Учні в прощальному листі писали: „Нехай ми закопуємо мовчки нашу школу, але в думках своїх, - назавжди збережемо жагучі спогади, а головне не забудемо Вас і часу праці, проведеного під Вашим незмінним керівництвом. І кожен сподівається за силами й розумом своїм зберегти й продовжити все те хороше, що Ви встигли передати нам від себе”¹.

Вячеслав Костянтинович Розвадовський відіграв величезне значення в становленні українського мистецтва, саме завдяки його зусиллям простий народ зумів побачити професіональне мистецтво та здобути освіту. Школа та її вихованці за період керівництва В. Розвадовського залишили значний слід в українській культурі й мистецтві, а також в історико-краєзнавчому русі.

Ще під час подорожей шляхами майбутніх пересувних виставок Вячеслав Костянтинович на Прикарпатті познайомився з різновидами місцевого мистецтва та його майстрами. Тому, коли було відкрито в Кам'янці-Подільському художню школу, художник взяв на навчання простого хлопця з Яворова Василя Шкрібляка, який творив чудові вироби з різьблення. Хлопець навчався в школі декілька місяців, але й цього було достатньо, щоб з натхненням взятися за різьблення й допомогти В. Розвадовському запровадити в школі окремий відділ інкрустації по дереву.

В 1923 р. на Всесоюзній виставці у Москві В. Розвадовський виставив вироби Василя Шкрібляка: бочівку, карафку і пістоль, за які експертно-виставочна комісія нагородила В. Шкрібляка дипломом першого ступеня та премією⁷.

Учнями Кам'янець-Подільської художньо-промислової школи за часів Розвадовського на вечірніх курсах були й такі відомі дослідники мистецтва й історії України, як Володимир Січинський та Кость Широцький. Кость Широцький народився 26 травня 1886 р. в селі Вільшанці-Бершадській на Поділлі в родині священика. Там же закінчив початкову школу, середню освіту здобув в Тульчинському духовному училищі. Подальше навчання продовжив у Подільській духовній семінарії, також одночасно в 1905-1906 рр. відвідував вечірні курси художньо-промислової школи, які допомогли молодому краєзнавцю отримати основи й практичні навички з дослідження народного мистецтва, де зародився інтерес до збирання, зберігання і фіксації зразків народної творчості, а В. Розвадовський, влаштовуючи пересувні художні виставки, захоплював своїх учнів ще й розповідями про „закордонну Україну”¹.

Володимир Січинський народився 24 червня 1894 р. в Кам'янець-Подільському, в сім'ї священика. У 1905 р. поступив до Кам'янець-Подільського середнього технічного училища, одночасно з навчанням в училищі відвідував мистецькі курси Кам'янець-Подільської художньо-промислової школи, де навчався малярській справі та одержав необхідні знання з мистецтвознавства [3, 19]. Саме завдяки навчанням в художньо-промисловій школі В. Січинський і К. Широцький мали нагоду отримати солідний запас знань з мистецтвознавства, дослідженням якого вони займалися всю свою подальшу наукову діяльність.

Пізніше В. Січинський у своїй праці „Наукові досліді над українським мистецтвом” (1925) згадував, що на “Всесоюзній сільсько-господарській та кустарно-промисловій виставці” у Москві (1923) був також Український відділ з “туцільським кутком”, з експонатами з приватної збірки арт-маляра В. Розвадовського¹.

Кам'янець-Подільська мистецько-промислова школа відіграла в українському мистецькому житті значну роль, в ній навчалися учні з нижчою освітою й учні середніх шкіл Кам'янця, які відвідували вечірні курси при школі. Школа випускала молодих арт-малярів, які продовжували своє навчання у вищих школах Петербурга й Києва.

Вячеслав Костянтинович зумів спрямувати навчання у ті нелегкі часи в спокійне русло, його заслуга неабияка, адже простий селянський народ отримав можливість навчатися й творити чудові картини і вироби декоративного мистецтва. І хоча сам художник зазнав переслідування з боку уряду й був усунений від завідування та викладання у школі, його справу підтримав і продовжив інший знаний митець В.М. Гагенмейстер, який очолив школу у 1916 р.. Саме за роки його завідування, школа здобула своє визнання й розквіту, як етнографічно-наукова школа.

В листопаді 1993 р. розпорядженням представника президента України в Хмельницькій області Є. Гусельникова була запроваджена премія імені В.К. Розвадовського в галузі образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва⁴. Діяльність В.К. Розвадовського на Поділлі залишила вагомий слід в розвитку мистецтва. Його величне ім'я не забудеться багатьма поколіннями. Дана стаття є продовженням вивчення діяльності художника для монографічного і дисертаційного дослідження, вшанування й пізнання його Україною.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Січинський В. Наукові дослідження над українським мистецтвом. Рукопис //ЦДІАУ, Львів. Ф. 402. -Оп. 1.-Спр. 8.-Арк. 251.
2. Середа А. Некролог. Кость Широцький //Зб. секції мистецтва УНТ. К., 1921.-С. 126-130.
3. Мушинка М. Володимир Січинський і русини-українці Східної Словаччини //Пряшів, 1995.-122 с.
4. Прокопчук В. Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність //Київ: Рідний край. 1995.-С. 204.
5. Коваленко О. Перші народні пересувні виставки В. К. Розвадовського на Україні (1904-1906 рр.) //Український історичний журнал. 1968.-№ 10.-С. 105-112.
6. Вахремеев О. Творчий шлях і художньо-культурна діяльність В.К. Розвадовського... //Образотворче мистецтво. 1971.-№ 5.-С. 28-29.
7. Рябий М. Дещо про художника Вячеслава Розвадовського //Народна творчість та етнографія (НТЕ). 1972.-№ 4.-С. 104-105.
8. Паравійчук А. Мистецька реліквія //Прапор жовтня. 1974.-16 лютого; Його ж. В.К. Розвадовський: До 100-річчя з дня народження //Прапор жовтня. 1975.-24 вересня; Його ж. Унікальна знахідка //НТЕ. 1976.-№ 5.-С. 101-103.
9. Свідер І. Виставка картин земляка //Прапор жовтня. 1985.-2 листопада.
10. Назаренко Є. Пересувні, народні //Радянське Поділля. 1980.-20 лютого.
11. Розвадовський Ю. Художник. Педагог. Організатор //Звезда Востока. 1984.-№ 10.-С. 155-161.
12. Дегтяр Є. Культурно-просвітницька діяльність В.К. Розвадовського на Поділлі //Тези доповідей VI Подільської історико-краєзнавчої конференції. К.-П., 1985.-С. 15-16.
13. Суслова Н. І пензлем і словом //Прапор жовтня. 1985.-2 листопада.
14. Лепша І. Українські вернісажі Розвадовського //Наука і суспільство. 1988.-№ 8.-С. 48-52.
15. Климчук О. Просто святе діло //Україна. 1990.-№ 2.-С. 11-13.
16. Забочень М. Він ішов і йшов до народу //Освіта. 1995.-25 жовтня.-№ 42-43.
17. Розвадовський В.К. //Мацько В. Шевченко в серці моїм. Хм.: Поділля. 1996.-С. 32.
18. Текущие события //Киевская старина. 1904.-Т. 85.-С. 123.
19. Гагенмейстер В.М. //Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ) Ф. 397.-Оп. 1.-Спр. 7.-Арк. 1.

В.А. Нестеренко

УЧАСТЬ ЄВРЕЇВ ПОДІЛЛЯ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ 1905-1907 РР.

Питання про роль євреїв України у першій російській революції продовжує залишатись малодослідженим у вітчизняній історіографії. Радянські дослідники при висвітленні даної історичної проблеми намагались ігнорувати або замовчувати етнопатрістичний фактор, зводячи всі конфлікти досліджуваного періоду виключно до соціальних чинників. У цьому плані показовим є велике дослідження І.С. Зеленюка. У ньому детально розповідається про політичну боротьбу в Подільській губернії у 1905-1907 рр., але навіть не згадується про участь у ній єврейського населення¹. Загалом, для радянської історичної парадигми характерно було те, що всі конфлікти між різними спільнотами та групами розглядались виключно через призму класових суперечностей. В сучасній історичній науці чимало вітчизняних та зарубіжних дослідників у тій чи іншій мірі розглядають у свої працях це непросте питання. Особливо слід відмітити роботи В.Гончарова, В.Гусєва, О.Наймана, І.Погребінської². У них порушено питання про правовий статус євреїв Російської імперії на початку ХХ ст., аналізується діяльність єврейських політичних партій та організацій тощо. Ґрунтовний аналіз основних робіт з даної тематики міститься в історіографічному дослідженні О.Рафальського „Національні меншини України у